

Jadwiga Zimpel

Instytut Kulturoznawstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Praktyka pogłębionego słuchania w badaniach miejskich

Wokół projektu „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin”*

Włączenie refleksji nad dźwiękiem środowiskowym do badań nad miastem nie tylko wyznacza nowy przedmiot tych studiów, ale pozwala także powtórnie przemyśleć problemy już na ich gruncie podejmowane, w tym przede wszystkim zagadnienie przestrzeni miejskiej w doświadczeniu podmiotów i dostępne sposoby jej reprezentacji. W myśl powyższego rozpoznania zadaniem, które stawia sobie ten artykuł, jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie o specyfikę jakościowej zmiany w konceptualizacji przestrzeni miejskiej, zainicjowaną przez zastosowanie w badaniach empirycznych metod opartych na dźwięku,

* Projekt „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin” został zrealizowany w semestrze zimowym roku akademickiego 2014/2015 w ramach laboratorium Metod Badań Kulturoznawczych w Instytucie Kulturoznawstwa UAM oraz w ramach Pracowni Audiowizualnej w Instytucie Akustyki UAM. Opieka merytoryczna: Ewa Rewers, Marianna Michałowska, Jadwiga Zimpel, Honorata Hafke-Dys. Badania zrealizowali studenci kulturoznawstwa: Paweł Barwinek, Joanna Bitkowska, Magdalena Cwielong, Paula Czerwińska, Kamil Dembski, Lucyna Eich, Anna Fojutowska, Aleksandra Harwas Glazik, Tomasz Ilmer, Paulina Kajzer, Roksana Kędzierska, Patrycja Kosińska, Kamila Kucharska, Adriana Liwara, Mateusz Nowacki, Agata Klimczak, Anna Rypińska, Anna Rysmanowska, Monika Sadowska, Marcin Słowiński, Marta Sobczak, Agata Sosińska, Weronika Stosik, Katarzyna Tyrakowska, Jan Wawrzyniak, Mateusz Wentland, Natalia Wisłocka, Alan Wójtowicz, Aleksandra Wróblewska, Bogna Wróż, Dobrochna Zalas, Klaudia Zielińska, Aleksandra Żołędź oraz studenci akustyki: Dorota Habasińska, Anita Król, Anna Krzyżewska, Danuta Nabiałek, Piotr Piechnik, Agata Siwka, Emilia Tarnowska, Mateusz Wędrowski, Robert Wlazło. Na projekt składa się 11 studenckich projektów badawczych, których skrócone opisy zebrano w broszurze informacyjnej: dostęp *online* http://issuu.com/kulturoznawstwo/docs/folder_sm/1?e=16638257/12206395 [15.12.2015] oraz 11 filmów stanowiących zapis pejzażu dźwiękowego ulicy Św. Marcin dostępnych na kanale youtube Instytutu Kulturoznawstwa UAM: dostęp *online*: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLRr-PACqoBDcPVuS0FrHii-TUDxHhEQK5t> [15.12.2015]. Publiczna prezentacja projektu miała miejsce podczas wystawy *W centrum uwagi. Ulica Święty Marcin w pracach studentów poznajskich uczelni*, zorganizowanej w ramach programu „Strefa Święty Marcin” w Centrum Kultury Zamek w Poznaniu w dniach 12–18 marca 2015. Kuratorką wydarzenia była Dorota Grobelna.

w tym głównie praktyki pogłębionego słuchania². Podstawę dla dalszych rozważań wokół sformułowanej wyżej kwestii stanowią wyniki projektu badawczego pt. „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin”, który został zrealizowany na przełomie lat 2014 i 2015 w Instytucie Kulturoznawstwa i Instytucie Akustyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poprzedza je kilka uwag dotyczących postulatu zaangażowania badań miejskich, epistemologicznych podstaw naukowej refleksji nad dźwiękiem w wersji proponowanej w ramach *sound studies* oraz pytanie o związek praktyki pogłębionego słuchania z autoetnografią.

Zaangażowanie w badaniach miejskich

Projektowi „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin” towarzyszyło założenie o istnieniu związku między zastosowaniem metod badawczych opartych na dźwięku a możliwością realizacji postulatu zaangażowania w badaniach miejskich, ugruntowanego w tradycji studiów kulturowych i teorii krytycznej. Zapytać można zatem, w jaki sposób wyniki badań nad miastem, które prowadzi się przy zastosowaniu wspomnianych metod, mogą wspierać realizację Habermasowskiego interesu emancypacyjnego w skali lokalnej, co miałyby się przejawiać poprzez inspirowanie wyłaniania się dobrze funkcjonujących, samorządnych i otwartych na zmiany przestrzeni miejskich, zamieszkiwanych przez Lashowskie „wspólnoty refleksyjne”, kierujące się w swym postępowaniu i wzajemnym kontakcie ucieleśnionym *Sitten*³. W dalszej kolejności warto także rozważyć, co należałoby wiedzieć o danej przestrzeni miejskiej, by na podstawie tych informacji podjąć działanie praktyczne zmierzające do wprowadzenia pożądanego typu przemian. Na gruncie kulturowych studiów miejskich zakłada się, że wiedza taka powinna być wytwarzana na podstawie teorii problematyzujących przestrzeń w terminach kulturowych⁴. Przestrzeń miejska jest w tym

² Zaproprowane pojęcie „pogłębionego słuchania” łączy w sobie koncepcję *deep listening* Michaela Bulla i Lesa Backa oraz koncepcję *attentive listening* Hildegard Westerkamp. Zob. M. Bull, L. Back, *Introduction: Into Sound*, [w:] *The Auditory Culture Reader*, red. M. Bull, L. Back, Oxford–New York 2003; H. Westerkamp, *Soundwalking* 1974, dostęp online: <http://www.sfu.ca/~westerka/writings%20page/articles%20pages/soundwalking.html> [20.12.2015].

³ U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, tłum. J. Konieczny, Warszawa 2009, s. 206–207.

⁴ Ujęcie przestrzeni miejskiej w terminach przestrzeni kulturowej stanowi punkt wyjścia refleksji nad miastem prowadzonej pod szyldem kulturowych studiów miejskich w Instytucie Kulturoznawstwa UAM. Źródłem podobnego rozumienia przestrzeni szukać należy, między innymi, w pracach Floriana Znanieckiego, Aleksandra Wallisa, Henriego Lefebvre’a, Edwarda Sojy i Ewy Rewers. Założenie o kulturowym charakterze przestrzeni miejskiej implikuje określone rozwiązania metodologiczne. Przedmiotem badania, które w większości przypadków ma charakter jakościowy, są tu zatem zawsze przestrzenie dane w doświadczeniu podmiotów miejskich, a także materialne przejawy przestrzennych aktów interpretacyjnych.

ujęciu traktowana jako przedmiot czyjegoś doświadczenia, wytwór heterogenicznych aktów interpretacji, rozmaitych – często wykluczających się – użyć i symbolicznych zawłaszczeń. Zaangażowane badania miejskie, mające uczestniczyć w wytwarzaniu demokratycznych i inkluzywnych przestrzeni, muszą się zatem posługiwać specyficznym zestawem narzędzi i metod badawczych powiązanych z metodologiami, teoriami i modelami, które pozwalają konceptualizować przestrzeń miejską, biorąc za punkt wyjścia doświadczenia jej mieszkańców i użytkowników. Poza aspektami wizualnymi, istotnym, choć często pomijanym komponentem owych doświadczeń jest także wymiar audytywny.

W stronę sound studies

Michael Bull i Les Back – redaktorzy tomu *The Auditory Culture Reader* z 2003 roku, zauważają, że „kiedy myślimy uszami, otwiera się przed nami możliwość poszerzenia naszej krytycznej wyobraźni”⁵. Stosunkowo krótka historia *sound studies* zdaje się potwierdzać trafność tego spostrzeżenia. Wczesnym próbom zarysowania ich kierunków i zadań towarzyszyło bowiem przekonanie o możliwości prowadzenia badań empirycznych poza ugruntowanymi tradycjami epistemologicznymi i metodologicznymi. Wspomniani autorzy twierdzą, że „epistemologie oparte na wzroku nie są wystarczające”⁶, ponieważ „istotnie ograniczają naszą zdolność do wychwytywania znaczeń wielu zachowań społecznych”⁷. Owo specyficzne nastawienie badaczy zajmujących się dźwiękiem, również w kontekście studiów nad współczesnym miastem, wynika z kwestionowania obowiązującej hierarchii zmysłów. Prowadzi to do rekonfiguracji i poszerzenia pola poszukiwań badawczych humanistyki, włączając do niego wykluczone aspekty rzeczywistości przedmiotowej, których nie uwzględniał dotychczasowy „podział postrzegalnego”⁸, charakterystyczny dla wrokocentrycznie zorientowanej kultury naukowej Zachodu. *Sound studies* wpisują się pod tym względem w szerszy nurt refleksji prowadzonej pod szyldem studiów nad zmysłami (*sensory studies*)⁹, które otworzyły humanistykę na pomijane aspekty doświadczenia zmysłowego, zapośredniczanego przecież nie tylko przez wzrok, ale także, obok dotyku, węchu i smaku, również przez słuch¹⁰.

⁵ M. Bull, L. Back, op. cit., s. 2.

⁶ Ibid., s. 3.

⁷ Ibid., s. 2.

⁸ W podobnym kontekście Rancierowskiego pojęcia „podziału postrzegalnego” używa David Howes w artykule poświęconym kierunkom rozwoju studiów sensorycznych. Zob. D. Howes, *The Expanding Field of Sensory Studies*, „*Sensory Studies*”, dostęp online: <http://www.sensory-studies.org/sensorial-investigations/the-expanding-field-of-sensory-studies/> [13.11.2015].

⁹ Zob. *ibid.*

¹⁰ Jonathan Sterne łączy propozycję usytuowania *sound studies* w ramach *sensory studies* z koncepcjami Trevora Pincha i Karin Bijsterveld. W ich ujęciu problematyka dźwięku związana

Twierdzenie o dominacji wzroku w kulturze zachodniej, inicjujące otwarcie się refleksji humanistycznej, w tym także kulturowo zorientowanych badań miejskich, na problematykę zmysłów, zyskało w ostatnich dekadach status paradygmatu. Jego obowiązywalność potwierdzają między innymi, inspirowane pracami Wolfganga Welscha, badania nad „reorganizacją *aisthesis*” wywołaną przez rozwój nowych technologii¹¹, a także studia nad historią myśli zachodniej, podejmujące problem funkcjonowania metafor wizualnych jako najadekwatniejszych reprezentacji procesów myślowych¹². W świetle tych rozważań zauważyć można, że pojęcie wzrokocentryzmu nie odnosi się jedynie do dominacji jednego zmysłu nad pozostałymi, lecz opisuje pewną strukturę myślową powstałą wokół modalności wzroku.

Rozpoznanie i opanowanie możliwości oka, które Denis Cosgrove datuje na okres renesansu, pozwoliło zwiększyć efektywność sprawowania kontroli nad przestrzenią¹³. W późniejszych okresach sprzyjało to rozwojowi specyficznego podejścia do kształtowania przestrzeni miejskiej, które polegało na redukcji wizualnego chaosu charakterystycznego dla organicznie rozwijających się form miejskich poprzez podporządkowanie ich geometrycznym abstrakcjom. Za przykład posłużyć mogą tu przede wszystkim rozwiązania proponowane w kręgu architektów skupionych wokół CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne) oparte na strefowaniu obszaru¹⁴. Określając ład przestrzenny miast XX wieku, architektura i urbanistyka nowoczesna wpłynęły nie tylko na miejską formę, ale także na doświadczenie codzienności. Sfera ta, problematyzowana przez badaczy takich jak Michel de Certeau czy Henri Lefebvre jako swoiste residuum doświadczenia wielozmysłowego, podlega postępującej kolonizacji przez wzrokocentrycznie ufundowany typ racjonalności. Przejawia się to między innymi drenażem miejsc przez, by posłużyć się określeniem Anthony'ego Giddensa, „systemy eksperckie”¹⁵ (na przykład w ramach działań gentryfikacyjnych). Za sprawą systemów eksperckich praktyki życia codziennego w mieście zyskują nowe możliwości profesjonalizacji i ekspertyzy, tracą jednak w tym procesie swój wielozmysłowy charakter, co skutkuje spadkiem wrażliwości na jakość zamieszkiwanego środowiska. Rozwój tej tendencji śledził na początku XX wieku Georg Simmel w znanym eseju *Mentalność mieszkańców wielkich miast*¹⁶. Z kolei w latach 60. stała się ona przedmiotem krytyki prowadzonej

jest bezpośrednio z problematyką zmysłów. Zob. J. Sterne, *Sound Imagination*, [w:] *The Sound Studies Reader*, red. J. Sterne, Oxford–New York 2012, s. 7.

¹¹ T. Misiak, *Estetyczne konteksty audiosfery*, Poznań 2009, s. 28.

¹² *Ibid.*, s. 42.

¹³ D. Cosgrove, *Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea*, „Transactions of the Institute of British Geographers: New Series” 1985, nr 1, s. 45–62.

¹⁴ A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Warszawa 1990, s. 169–170.

¹⁵ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001, s. 317.

¹⁶ G. Simmel, *Socjologia*, tłum. M. Łukasiewicz, Warszawa 2005.

w ramach inspirowanych myślą R. Murraya Schafera studiów nad pejzażem dźwiękowym (*soundscape studies*). Obecne w twórczości Schafera dążenie do rewaloryzacji słuchania – jako aktywności stanowiącej istotny składnik ekologicznej relacji człowieka z jego otoczeniem przestrzennym i kulturowym – traktować można właśnie jako wyraz sprzeciwu wobec dominacji diagnozowanych przez Simmla postaw, które wyłoniły się jako efekt uczestnictwa w zachodniej kulturze miejskiej, będącej w istocie kulturą oka.

Pogłębione słuchanie i autoetnografia

Pogłębione słuchanie to idea leżąca u podstaw „kultury słuchowej” (*auditory culture*), której badania zainicjowali wspomniani już Michael Bull i Les Back. Idea pogłębionego słuchania, kluczowa podczas formułowania nowych epistemologii audytywnych dla interdyscyplinarnych *sound studies*, opiera się w ich koncepcji na czterech rozpoznaniach dotyczących związków dźwięku z innymi wymiarami społeczno-kulturowej rzeczywistości. „Dźwięk zmusza nas do ponowienia namysłu nad znaczeniem, naturą oraz wymową doświadczenia społecznego, naszym związkiem ze społecznością, stosunkiem do siebie, innych oraz przestrzeni i miejsc, które zamieszkujemy, a także nad relacjami władzy”¹⁷. Konfrontacja z dźwiękiem, rozumianym za Jonathanem Sternem nie tyle jako typ przedmiotu, ale rodzaj terenu (*site*) czy pola badawczego, wymaga zatem ciągłych aktów reinterpretacji podejmowanych wobec zastanych tradycji myślowych oraz kwestionowania dotychczasowych metod poznawania rzeczywistości¹⁸. Twórczy potencjał pogłębionego słuchania jako metody badawczej polegałby więc na jej związku z działaniami z obszaru sztuki dźwięku¹⁹.

Idea pogłębionego słuchania zrywa z obecnym we wzrokocentryzmie założeniem o „bierności uszu” (*passive ears*) jako zmysłu, którego nie możemy świadomie kształtować²⁰. „Dlaczego – pyta Bruce Smith – o dźwięku w zasadzie się nie myśli, poza sytuacjami, gdy przykuwa on naszą uwagę jako hałas czy muzyka? W stosunku do wzroku jesteśmy znacznie bardziej *refleksyjni*”²¹. O tym, że ucho, podobnie jak oko, może być zmysłem aktywnym przekonywał między innymi Schafer, który proponował myślenie o otaczającej człowieka rzeczywistości dźwiękowej jako przedmiocie wzornictwa akustycznego, u którego

¹⁷ M. Bull, L. Back, op. cit., s. 4.

¹⁸ J. Sterne, op. cit., s. 7.

¹⁹ Tomasz Misiak zwraca na przykład uwagę na obecność idei pogłębionego słuchania w praktyce kompozytorskiej Pauline Oliveros, Zob. op. cit., s. 145.

²⁰ M. Bull, L. Back, op. cit., s. 6–7.

²¹ B. Smith, *Tuning into London c. 1600*, [w:] *The Auditory Culture Reader...*, s. 127.

podstaw tkwi świadomie podejmowany akt słuchania²². Płynące z rozważań Schafera założenie o możliwości poddania refleksji procesów poznawczych inicjowanych przez słuch prowadzi do pytań o postawę, jaką przyjąć może badacz miasta korzystający w swojej praktyce z metod opartych na dźwięku. Na gruncie wielu krytycznych nurtów metodologicznych w badaniach jakościowych podkreśla się, że kluczem dla ich etycznego praktykowania jest autorefleksja badawcza. Zakłada ona uwzględnianie przez badacza własnej biografii kulturowej oraz przyjęcie założenia o „usytuowanym” charakterze działań, w które się angażuje²³. Praktyka pogłębionego słuchania stosowana w studiach miejskich aktualizuje kwestie podjęte przez autorefleksyjny nurt badań jakościowych. Wynika to z możliwości inicjowania przez nią jakościowej zmiany w sposobie doświadczania i konceptualizacji przestrzeni miejskiej przez badacza, która polega na zacieraniu podmiotowo-przedmiotowych dystansów. Kluczową rolę w tym procesie pełnią modalności słuchu, któremu, jak zauważa Anna Nacher, przypisuje się zdolność wytwarzania wrażeń charakteryzowanych jako zanurzenie w otaczającym świecie, odmienną od dystansujących właściwości oka²⁴. W myśl tego rozpoznania zauważmy, że pogłębione słuchanie pozwala badaczowi uzyskać jakościowo odmienny – od nieuwzględniającego roli zmysłów różnych od wzroku – stosunek poznawczy do eksplorowanej przestrzeni miejskiej. Podejście badacza angażującego się w praktykę pogłębionego słuchania staje się zatem bliskie autoetnografii, w której to, w jaki sposób podmiot doświadcza kontaktu z szeroko pojętym terenem, stanowi ważne źródło danych do analizy. „Autoetnografia – pisze Anna Kacperczyk – wnosi do procesu badawczego wrażliwość samego badacza i przyczynia się do zrozumienia roli jego refleksyjności w procesie wytwarzania wiedzy”²⁵. Z kolei zdaniem Stacy Holman Jones autoetnografia, czyli „etnografia skupiona na performansie, pozwala zauważyć wizualne, językowe i tekstualne nastawienie zachodniej cywilizacji i przekierowuje naszą uwagę ku słuchowej, cielesnej i postmodernistycznej ekspresji kultury oraz świata życia, badań terenowych i pisanias”²⁶. Zainteresowanie skoncentrowane jest tu zatem na indywidualnych, kulturowo określonych doświadczeniach badacza, również tych wynikających z praktyki pogłębionego słuchania, które mogą stać się punktem wyjścia procesu produkcji wiedzy. Badania miejskie stosujące metody oparte na dźwięku, z charakterystycznym

²² R.M. Schafer, *The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World*, Vermont 1993, s. 205–213.

²³ N. Denzin, Y. Lincoln, *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, tłum. K. Podemski, [w:] *Metody badań jakościowych*, tom 1, red. N. Denzin, Y. Lincoln, Warszawa 2010, s. 23.

²⁴ A. Nacher, *Sto tysięcy miliardów dźwięków*, „Kultura Współczesna” 2010, nr 3, s. 108.

²⁵ A. Kacperczyk, *Autoetnografia – w stronę humanizacji nauki*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2014, nr 3, s. 6.

²⁶ S.H. Jones, *Autoetnografia. Polityka tego, co osobiste*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, [w:] *Metody badań jakościowych*, tom 2, red. N. Denzin, Y. Lincoln, Warszawa 2009, s. 184.

dla nich rozmywaniem opozycji podmiotowo-przedmiotowych, uznać można zatem także za szczególny rodzaj autoetnografii, ufundowanej na tym, co za Holman Jones nazwiemy „etyką prowadzenia dialogu”²⁷.

Słuchając ulicy

Projekt „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin” stanowił międzydziedzinowe przedsięwzięcie badawcze o charakterze eksploracyjnym. Realizowano go we współpracy z Centrum Kultury Zamek w ramach programu „Strefa Święty Marcin”, powołanego z inicjatywy Urzędu Miasta Poznania jako platforma wymiany idei wokół planowanej rewitalizacji owej ulicy. U podstaw projektu tkwiło, zainspirowane ekologią akustyczną, przekonanie, że badanie środowiska dźwiękowego ulicy Święty Marcin stanowić może ważny element procesu jej rewitalizacji, rozumianej szeroko – nie tylko jako przedsięwzięcie infrastrukturalne, ale przede wszystkim społeczno-kulturowe²⁸. W projekcie postawiono sobie kilka podstawowych celów: rozpoznanie dźwiękowej tożsamości ulicy, stworzenie jej audiowizualnego archiwum oraz określenie roli doświadczeń dźwiękowych w społecznej waloryzacji tej przestrzeni. Ich realizacja miała się przełożyć na sformułowanie diagnozy stanu środowiska dźwiękowego ulicy Święty Marcin, ale także na ukazanie związków łączących pejzaż dźwiękowy ulicy z jej innymi wymiarami: funkcjonalnym, społecznym i kulturowym. Oprócz metod opartych na dźwięku, które wykorzystywano zarówno w fazie zbierania danych (*field recording* i *soundwalk*), jak i w fazie ich analizy (odsłuchy zgromadzonego materiału audio, montaż), w badaniach stosowano także wywiad swobodny i kwestionariuszowy oraz obserwację uczestniczącą.

Zasadnicza część nagrań pejzażu dźwiękowego ulicy powstała podczas dwudniowego warsztatu fieldrecordingowego, który odbył się w grudniu 2014 roku, w godzinach przedpołudniowych. Nagrania były realizowane przy zastosowaniu rekorderów cyfrowych Zoom H2N oraz profesjonalnego zestawu do nagrań binauralnych SQuadriga. Podczas warsztatu studenci kulturoznawstwa i akustyki wspólnie prowadzili rejestrację dźwięków w wybranych częściach ulicy. Znalazły się wśród nich zarówno hałaśliwe skrzyżowania Świętego Marcina z dwupasmową Aleją Niepodległości, ulicami Gwarną, Ratajczaka i Alejami Marcinkowskiego, jak i wnętrza mieszczących się przy ulicy Święty Marcin instytucji, lokali gastronomicznych i klubów – CK Zamek, Collegium Historicum, nieistniejącej już klubokawiarni Cicha Kuna, baru Zuppi, kultowej kawiarni Kociak i Manufaktury Cukierków Karmelkowo. Zarejestrowano

²⁷ Ibid., s. 180.

²⁸ Broszura informacyjna towarzysząca wystawie projektu „Pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin”, dostęp *online*: http://issuu.com/kulturoznawstwo/docs/folder_sm/1?e=16638257/12206395 [20.12.2015].

także środowiska dźwiękowe niektórych bram i podwórz oraz przestrzeni na co dzień niedostępnych, takich jak tarasy modernistycznych Domów Towarowych Alfa, gdzie wrażenia słuchowe wywoływane odgłosami ruchliwej ulicy ustąpiły miejsca ambientowym²⁹ dźwiękom emitowanym przez urządzenia klimatyzacyjne.

W poszczególnych projektach studenckich z problematyką dźwięku środowiskowego mierzono się w różny sposób. W części z nich nagrania dźwięków otoczenia posłużyły jako reprezentacje procesów kulturowych i społeczno-przestrzennych zaobserwowanych w przestrzeni ulicy, co pozwoliło problematyzować dźwięk jako różny od obrazów nośnik informacji kulturowej. W pozostałych projektach przedmiotem badania były elementy składowe pejzażu dźwiękowego ulicy. Wśród zrealizowanych badań studenckich wyróżnić można zatem projekty posługujące się zarejestrowanym dźwiękiem jako nośnikiem informacji, projekty analityczne oraz eksperymentalne – inspirowane perspektywą badań opartych na sztuce i koncepcją wielozmysłowości w doświadczeniu architektury – jak w przypadku badań nad pejzażem dźwiękowym tarasów Alf³⁰. Na podstawie analizy zebranego materiału dźwiękowego, towarzyszących im opisów i wywiadów z mieszkańcami i użytkownikami ulicy sformułowano wnioski i rekomendacje dla podmiotów odpowiedzialnych za realizację projektów rewitalizacyjnych na Świętym Marcinie.

Analiza pejzażu dźwiękowego ulicy Święty Marcin, przeprowadzona w badaniach Marcina Słowińskiego, Agaty Sosińskiej, Patrycji Kosińskiej, Katarzyny Tyrakowskiej, Anny Rypińskiej, Agaty Siwki i Emilii Tarnowskiej, wykazała znaczną przewagę zjawisk dźwiękowych charakterystycznych dla przestrzeni wzmożonego ruchu kołowego. Zdecydowanie słabiej reprezentowane były tu dźwięki mowy ludzkiej – te rozpoznawalne ulegały zagłuszeniu. Wrażenie to było szczególnie silne na odcinku między ulicą Ratajczaka i Alejami Marcinkowskiego, na którym jezdnia nagle się zwęża, a asfalt zastępuje kostka brukowa. Na Świętym Marcinie nie zarejestrowano także dźwięków przyrody³¹. Na podstawie tych badań można przypuszczać, że niska ocena ogólnej estetyki ulicy, wyrażona w wywiadach przez respondentów, wiąże się także ze stanem jej

²⁹ Określenia „ambientowy” używam w nawiązaniu do sformułowanej przez Briana Eno koncepcji muzyki ambient. Muzyka ambient powstaje z myślą o konkretnym miejscu. Z założenia ma ona wpisywać się w otoczenie (*ambience*) i je współtworzyć poprzez dyskretne podkreślanie specyfiki i przeznaczenia danego miejsca. Przykładem kompozycji z nurtu muzyki ambient jest album autorstwa Eno zatytułowany *Music for Airports*. Zob. B. Eno, *Ambient*, tłum. J. Kutyla, [w:] *Kultura dźwięku. Teksty o muzyce nowoczesnej*, red. Ch. Cox, D. Warner, Gdańsk 2010, s. 130.

³⁰ P. Barwinek, M. Nowacki, J. Wawrzyniak, B. Wróż, *Dźwięki (nie)oczywiste. Soundscape tarasów Alf* – studencki projekt badawczy.

³¹ M. Słowiński, A. Sosińska, P. Kosińska, K. Tyrakowska, A. Rypińska, A. Siwka, E. Tarnowska, *Pejzaż dźwiękowy ulicy Św. Marcin w percepcji osób widzących i niewidomych – studencki projekt badawczy*.

środowiska dźwiękowego. Zależność tę pokazały badania Moniki Sadowskiej, Magdaleny Cwielong, Roksany Kędzierskiej i Dobrochny Zalas poświęcone akustycznemu wymiarowi wspomnianego odcinka ulicy, który ze względu na sposób jego użytkowania (przechodniość) analizowano w terminach nie-miejsca³². Wyniki ankiet przeprowadzonych wśród przechodniów pytanych o sposób użytkowania badanej przestrzeni potwierdziły wstępną tezę badaczek, że odcinek między ulicą Ratajczaka i Aleją Marcinkowskiego pełni funkcję korytarzową. Analiza zarejestrowanego tu materiału dźwiękowego wykazała zachodzenie szeregu niekorzystnych zjawisk akustycznych, takich jak pogłos i maskowanie dźwięków mowy ludzkiej przez ruch tramwajowy i samochodowy, co pozwoliło badaczkom postawić ostrożny wniosek o związku między sposobem użytkowania badanego odcinka i jakością środowiska dźwiękowego. Wśród pozostałych stref ulicy, postrzeganych przez badaczy i respondentów jako szczególnie „głośnie”, wymieniano skrzyżowanie ul. Święty Marcin z ul. Gwarną z cyklicznie pojawiającym się tu piskiem kół tramwajowych oraz bardzo ruchliwe, zwłaszcza w godzinach szczytu, skrzyżowanie ul. Święty Marcin z Aleją Niepodległości³³. Stosownie do tych rozpoznań zarekomendowano, by przyszły projekt rewitalizacji uwzględniał także działania związane z wzornictwem akustycznym, do których zaliczyć można obsadzenie ulicy zielenią wysoką, która mogłaby pełnić funkcję naturalnych ekranów akustycznych, oraz działania zmierzające do uspokojenia ruchu samochodowego w tej części miasta³⁴. Zalecono również przeprowadzenie analizy poziomu hałasu w newralgicznych punktach, by wykluczyć ewentualne przekroczenia jego normy.

Innego rodzaju wyników dostarczają badania Pauliny Kajzer. Analiza danych zebranych podczas pogłębionych wywiadów z użytkownikami ulicy Święty Marcin nie potwierdza zależności między dominacją dźwięków z grupy hałasu komunikacyjnego a wrażeniem słuchowego dyskomfortu. Badania te wykazały jakościowy charakter tej relacji. Na ocenę wrażenia słuchowego wpływa szereg trudnych do zmierzenia, nakładających się na siebie czynników, wśród których autorka badania wyróżniła częstotliwość oraz długość kontaktu respondenta z daną przestrzenią, porę dnia i dzień tygodnia, aktualne miejsce nasłuchu, organiczne uwarunkowania aparatu słuchowego oraz zmienne o charakterze społeczno-kulturowym³⁵. Rozpoznanie to potwierdzają także wnioski z badań Weroniki Stosik, Klaudii Zielińskiej i Roberta Wlazły, które wykazały,

³² M. Sadowska, M. Cwielong, R. Kędzierska, D. Zalas, *Akustyczny wymiar nie-miejsca. Analiza wybranego odcinka ulicy Św. Marcin – studencki projekt badawczy*.

³³ M. Słowiński, A. Sosińska, P. Kosińska, K. Tyrakowska, A. Rypińska, A. Siwka, E. Tarnowska, op. cit.; P. Kajzer, *Święty Marcin jako dyskomfortowa przestrzeń akustycznych dysonansów – studencki projekt badawczy*.

³⁴ Mowa o projektach działań na ulicy Święty Marcin wzmiankowanych w notatce ze spotkania dotyczącego rewitalizacji ulicy, Urząd Miasta Poznania, 20 stycznia 2015 r.

³⁵ P. Kajzer, op. cit.

między innymi, że mieszkańcom ulicy bardziej niż hałas komunikacyjny przeskadzają odgłosy życia nocnego³⁶.

Wstępne założenie o związku formalnych cech pejzażu dźwiękowego z ofertą funkcjonalną ulicy potwierdzają badania Lucyny Eich, Tomasza Ilmera i Agaty Klimczak, w których analizowano dźwięki charakterystyczne dla różnych odcinków Świętego Marcina w piątkowy wieczór³⁷. Przy ulicy Wieniawskiego określała je obecność filharmonii i Akademii Muzycznej, na odcinku między Gwarną i Alejami Marcinkowskiego znaczenie miały drobne funkcje handlowe, usługowe i te związane z życiem nocnym. Wieczorny pejzaż dźwiękowy ulicy Święty Marcin okazał się znacznie różnorodniejszy niż ten wczesnopołudniowy, który analizowano we wspomnianych już badaniach zespołów Marcina Słowińskiego oraz Klaudii Zielińskiej, Weroniki Stosik i Roberta Wlazły³⁸. Wskazuje to, między innymi, na niską atrakcyjność dziennego programu funkcjonalnego ulicy i pozwala rekomendować działania mające na celu rozwój inicjatyw związanych z usługami i sektorem kreatywnym (np. dzienne kluby-kawiarnie ze stolikami w przestrzeni chodnika czy warsztaty rzemieślnicze z otwartą witryną).

Trwałość programu funkcjonalnego ulicy miejskiej sprzyja przekształcaniu się jej środowiska dźwiękowego w nośnik społeczno-kulturowej informacji i medium pamięci. Ukazuje to projekt Danuty Nabiałek, Doroty Habasińskiej, Anny Fojutowskiej i Mateusza Wentlanda poświęcony środowisku dźwiękowemu Collegium Historicum³⁹ oraz badania Joanny Bitkowskiej, Aleksandry Harwas-Glazik i Aleksandry Wróblewskiej, które przy zastosowaniu ankiety internetowej połączonej z odsłuchem nagrań sprawdzały rozpoznawalność audiosfery pięciu wybranych lokali gastronomicznych na Świętym Marcinie⁴⁰. W większości przypadków respondenci trafnie wiązali próbki z miejscem, w którym zarejestrowano dźwięki. Wskazywać to może na rolę dźwiękowych charakterystyk przestrzeni w kształtowaniu się poznawczej więzi podmiotu z miejscem. Powyższa obserwacja podkreśla z kolei znaczenie działań zmierzających do wytwarzania miejskich archiwów audio zbierających odgłosy poszczególnych miejsc, zwłaszcza w kontekście niestabilnej polityki lokalowej miasta, która nie sprzyja trwałości programów funkcjonalnych. Archiwalny status mają już na przykład nagrania zrealizowane w ramach projektu Kamili

³⁶ W. Stosik, K. Zielińska, R. Wlazło, *Dzienny i nocny pejzaż dźwiękowy ulicy Św. Marcin – studencki projekt badawczy*.

³⁷ L. Eich, T. Ilmer, A. Klimczak, *Święty Marcin – Różnorodne brzmienia – studencki projekt badawczy*.

³⁸ M. Słowiński, A. Sosińska, P. Kosińska, K. Tyrakowska, A. Rypińska, A. Siwka, E. Tarnowska, op. cit.; W. Stosik, K. Zielińska, R. Wlazło, op. cit.

³⁹ D. Nabiałek, D. Habasińska, A. Fojutowska, M. Wentland, *Audiosfera Collegium Historicum – studencki projekt badawczy*.

⁴⁰ J. Bitkowska, A. Harwas-Glazik, A. Wróblewska, *Audiosfera lokali gastronomicznych – Pamięć dźwiękowa mieszkańców Poznania – studencki projekt badawczy*.

Kucharskiej, Pauli Czerwińskiej, Marty Sobczak i Aleksandry Żołędź, rejestrujące audiosferę nieistniejącej już dzisiaj klubokawiarni Cicha Kuna i działającej w jej wnętrzu księgarni Tristero⁴¹.

Obok nagrywania środowiska dźwiękowego przestrzeni zamkniętych zarejestrowano także audiosferę niektórych bram i podwórz przy ulicy Święty Marcin. Tym specyficznym niszą dźwiękowym poświęcone były badania Kamila Dembskiego, Adrian Liwary, Anny Rysmanowskiej, Natalii Wisłockiej, Alana Wójtowicza, Piotra Piechnika i Mateusza Wędrowskiego. Na podstawie spektrogramowego wykresu nagrań zrealizowanych w trzech wybranych bramach wykazano określający specyfikę dźwiękowego doświadczenia tych przestrzeni efekt odcięcia akustycznego (*cut out*). W nawiązaniu do rozpoznań Augoyarda i Tourgue'a efekt *cut out* analizowano pod kątem przypisywanych mu społeczno-kulturowych znaczeń⁴² z uwzględnieniem wpływu, jaki na wyrazistość efektu wywierają materialne charakterystyki miejsca. Analizy spektrogramowe uzupełniono danymi pochodzącymi z wywiadów z przechodniami, którzy zapytani o wrażenia słuchowe związane z sytuacją wchodzenia w podwórze z ruchliwej ulicy określali je jako przyjemne. Wyniki tych badań ukazują potencjał bram i podwórz jako oaz ciszy w przestrzeni miejskiej i podkreślają społeczne zapotrzebowanie na tego typu enklawy. Pokazują one ponadto, że szczególne znaczenie, jakie kultura zachodnia przypisuje figurze bramy jako pewnej archetypowej przestrzeni antropologicznej – przestrzeni przejścia⁴³ – znajduje ukonkretnienie także w sferze dźwięku.

Z pozoru oczywistą zależność między miejscem nasłuchu a charakterem postrzeżeń słuchowych przekładających się na ocenę środowiska dźwiękowego ulicy miejskiej podkreślają, bazujące na idei akuzmatyczności, badania Pawła Barwinka, Mateusza Nowackiego, Jana Wawrzyniaka i Bogny Wróż poświęcone „(nie)oczywistym” dźwiękom zarejestrowanym w przestrzeni sytuującej się znacznie powyżej poziomu ulicy – w ciekawej, choć wyłączonej z codziennego użytkowania przestrzeni tarasów modernistycznych Domów Towarowych Alfa⁴⁴. Zarejestrowane tu dźwięki wywołują w słuchaczu wrażenie odrealnienia. Ze względu na miejsce, w którym je zarejestrowano, nie wpisują się one bowiem w ramy codziennych postrzeżeń słuchowych, jakie mieszkańiec Poznania skłonny byłby wiązać z ulicą Święty Marcin. Planowane przez badaczy odtworzenie tarasowego *soundscape*'u poza kontekstem nagrania – w przestrzeni galerijnej – miało w założeniu zwrócić uwagę publiczności miejskiej na niezwykły

⁴¹ K. Kucharska, P. Czerwińska, M. Sobczak, A. Żołędź, *Zderzenia – studencki projekt badawczy*.

⁴² K. Dembski, A. Liwara, A. Rysmanowska, N. Wisłocka, A. Wójtowicz, P. Piechnik, M. Wędrowski, *Cut-out jako efekt wyciszenia dźwięku w wybranych bramach Św. Marcina – studencki projekt badawczy*.

⁴³ Zob. T. Sławek, *Miasto. Próba zrozumienia*, [w:] *Miasto w sztuce – sztuka miasta*, red. E. Revers, Kraków 2010.

⁴⁴ P. Barwinek, M. Nowacki, J. Wawrzyniak, B. Wróż, op. cit.

charakter tarasów. Środowisko dźwiękowe tego miejsca potraktowane zostało zatem jako jego specyficzny potencjał mogący zainicjować tu nowe aktywności. Pomysł badaczy uznać można za ciekawy przykład „miękkiej” interwencji rewitalizacyjnej, w której dźwięk stanowi istotny wymiar ożywianej przestrzeni.

Zakończenie

Materiał zgromadzony w trakcie przeprowadzonych badań ukazuje rzadko poddawany refleksji audytywny wymiar ulicy Święty Marcin w jego rozmaitych związkach znaczeniowych z praktykami życia codziennego i programem funkcjonalnym ulicy. Na etapie interpretacji wyodrębniona i zarejestrowana w trakcie badań dźwiękowa warstwa ulicznej przestrzeni potraktowana została jako niezwykle wrażliwa materia reprezentująca zjawiska przestrzenne, społeczne, kulturowe i ekonomiczne współtworzące ulicę Święty Marcin w danym momencie czasu. Wiele rozproszonych postrzeżeń słuchowych poczynionych w trakcie realizacji projektu złożyło się na dość przekonującą całość, której interpretacja prowadzi do konkluzji o relacyjnym, wieloaspektowym charakterze pozornie oczywistych problemów badanej przestrzeni; zaradzić im mają projekty rewitalizacyjne. Mało ciekawy program funkcjonalny ulicy, przechodniość, wzmożony ruch samochodowy, brak oaz ciszy czy miejsc trzecich, w których dominują dźwięki mowy ludzkiej, nie tylko przekładają się na niską ocenę ogólnej atrakcyjności ulicy Święty Marcin, ale mają także realne konsekwencje w codziennym życiu mieszkańców i użytkowników. Śledzenie sposobów manifestowania się tych problemów w sferze dźwiękowej scala na pozór niepowiązane elementy badanej przestrzeni. Miasto i jego fragmenty poddane badaniom, w których stosuje się metody oparte na dźwięku, przekształcają się w świadomości badacza w przestrzeń wielozmysłową. Wsłuchiwanie się w dźwięki ulicy – warkot samochodowych silników, szum wody w studziencie kanalizacyjnej, odgłosy kroków, pourywane fragmenty rozmów, świst wiatru, bicie dzwonów, sygnał karetki – prowadzi do stopniowego rozpoznawania społeczno-kulturowych rytmów życia miasta; wyodrębniania momentów, w których rytmy te nakładają na się na siebie bądź wchodzą w konflikt. Co ciekawe, uważnie słuchając, zaczynamy także więcej – a może inaczej – widzieć. Uaktywnienie słuchu prowadzi zatem do swego rodzaju syntezy modalności poszczególnych zmysłów. Zyskujemy w ten sposób pogłębiony wgląd w szereg bardzo drobnych, na co dzień pomijanych relacji, stanowiących o niepowtarzalności danej przestrzeni kulturowej. Wsłuchiwanie się w dźwięki ulicy i próba ich nazywania – potraktowane jako pewna strategia badawcza – tworzy jakościowo nowy związek poznającego podmiotu z badaną przestrzenią. Konstruowana w ten sposób wiedza przypuszczalnie stać się może podstawą realizacji bardziej świadomych, bo zakorzenionych w konkretnym lokalnym doświadczeniu, projektów zmiany.

Stwierdzić można zatem, że kluczowym zadaniem dla zaangażowanych badań miejskich, włączających w swój obszar refleksję nad dźwiękiem i sięgających po oparte na nim metody, jest nie tylko opracowywanie sposobu reprezentowania audytywnego wymiaru przestrzeni miejskich, ale także refleksyjne ponawianie aktów pogłębionego słuchania, które pozwalają przywracać te przestrzenie do świadczenu wielozmysłowemu.